

2015-09-04

DJURGÅRDENS HEMBYGDSFÖRENING
ICOMOS SVERIGE
SAMFUNDET S:T ERIK
SVENSKA INDUSTRIMINNESFÖRENINGEN

Till Länsstyrelsen i Stockholms län

**Ansökan om byggnadsminnesförklaring av Gasverket i Värtan.
Hjorthagen 1:2 och 1:3 i Stockholm**

Djurgårdens Hembygdsförening, ICOMOS Sverige, Samfundet S:t Erik och Svenska industriminnesföreningen och anhåller härmed gemensamt om att länsstyrelsen i Stockholms län förklarar Gasverket i Värtan för byggnadsminne i enlighet med 3 kap. kulturminneslagen.

BAKGRUND

1. Tidigare ansökningar om byggnadsminnesförklaring

I skrivelser till länsstyrelsen har Djurgården–Lilla Värtans miljöskyddsförening (2004-07-21) och senare Konsthögskolans Arkitekturskola (2006-05-26) väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av gasverket i Värtan.

Vi citerar ur motiveringen för Arkitekturskolans framställning.

”Gasverket är ett industriminne av internationell räckvidd.”

”Att det (gasverket) blivit så intakt bevarat med sina kontinuerliga förändringar och en del maskinell utrustning gör det till ett monument för västerländsk industrialisering som skulle kunna ha sin plats på Unescos lista för världsarv.”

Vi noterar att länsstyrelsen varken remitterat Arkitekturskolans framställning eller företagit någon egen utredning för att bekräfta eller avvisa uttalandet om gasverkets betydelse i vare sig den nationella eller den internationella kulturmiljövårdens perspektiv. Länsstyrelsen har dock i enlighet med KML 3 kap. 8 § infört anteckning i fastighetsregistret att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring. Därefter har den väckta frågan om Gasverkets byggnadsminnesförklaring vilat i länsstyrelsen under drygt elva år – utan vare sig utredningar eller beslut.

2. Detaljplan för del av Norra Djurgårdsstaden Gasklocka 3 och 4

Den av kommunen antagna detaljplanen föreslår rivning av gasklocka 4 till förmån för nybyggnad av ett 50 meter högre bostadshus i konsekvens med exploateringsnämndens beslut om markupplåtelse 2009-05-14 till Oscar Properties. Planen har överklagats och Mark- och miljöödomstolen har i dom 2015-06-17 upphävt kommunens beslut att anta planen.

Domstolen anför:

”De byggnadsåtgärder som detaljplanen medger kommer att påtagligt skada det riksintresse för kulturmiljövården som Nationalstadsparken representerar. Vid utformningen av detaljplanen har inte heller skälig hänsyn tagits till den verksamhet som Fortum bedriver vid Värtaverket. Beslutet att anta detaljplanen ligger alltså inte inom ramen för det handlingsutrymme som de materiella reglerna ger kommunen.”

3. Internationellt engagemang

Den föreslagna rivningen av gasklocka 4 har uppmärksammats internationellt och det har nu klarlagts att gasverket med sina fem bevarade gasklockor är en enastående industrihistorisk miljö vars bevarande framstår som en angelägenhet för den internationella kulturmiljövården.

Mot den bakgrunden väcker vi nu frågan om byggnadsminnesförklaring av gasverket till liv genom en ny framställning i ärendet.

GRUND FÖR FRAMSTÄLLNINGEN

1. Gasverket som helhet

Det kulturhistoriska värdet hos Gasverket i Värtan har analyserats vid tre tillfällen under de senaste sju åren.

1. Gasverket i Värtan. Årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, avd. för restaureringskonst. Stockholmia förlag 2006.
2. Stockholms stadsmuseums klassificeringsbeslut för Gasverket i Värtan. Dnr: 4.6/3040/2009. 2009-06-22.
3. Nyréns arkitektkontor. Gasverket i Värtan. Antikvarisk förundersökning 2010-04-20.

Alla analyser understryker att Gasverkets kulturhistoriska betydelse/innebörd/värde (*Cultural significance*) består i och bestäms av den historiska helheten.

Konsthögskolans Arkitekturskola:

”Att det (gasverket) blivit så intakt bevarat med sina kontinuerliga inre förändringar gör det till ett monument för västerländsk industrialisering som skulle kunna ha sin plats på Unescos lista över världsarv. Det är områdets förtätade industrikaraktär som helhet som måste stå i centrum.” (S. 5)

Stockholms Stadsmuseum:

”Gasverksanläggningen är en storartad kommunal satsning och måste behandlas som en helhet.” *”Miljön med byggnader och produktionsteknisk utrustning, som berättar gastillverkningens historia, saknar motstycke i Sverige och även internationellt finns troligen få liknande anläggningar bevarade.”*

Nyréns arkitektkontor:

”Genom sin struktur, sammanhang och sammansatta karaktär representerar helheten ett större värde än summan av alla enskildheter. Det är därför tonvikten i värderingen läggs vid gasverksmiljön som helhet.” (S. 22)

Det internationella perspektivet på gasverkets kulturhistoriska värde har således anlagts av både arkitekturskolan och stadsmuseet. Varken i det ena eller andra fallet har emellertid någon utredning gjorts som skulle bekräfta eller avvisa respektive påståenden/förmodanden.

Nyréns arkitektkontor avstod i sin antikvariska undersökning däremot helt från att vare sig betrakta eller utreda gasverkets kulturhistoriska värde i ett internationellt perspektiv.

”Frågan om huruvida gasverksområdet är sällsynt i ett nationellt, eller t.o.m. internationellt perspektiv kan inte besvaras: åtminstone med i dag tillgänglig kunskap. En internationell inventering med påföljande analys av bevarade gasverksområden skulle behövas för att få ett svar.” (S. 19)

Den av Stockholms stads exploateringskontor beställda antikvariska förundersökningen syftade till att klarlägga de kulturhistoriska förutsättningarna för den på markavtalet grundade detaljplanen för del av Norra Djurgården, gasklocka 3 och 4.

Den antikvariska förundersökningens analys av gasverkets kulturhistoriska värde utmynnade sammanfattningsvis i följande slutsatser:

- Gasverket är en av de bäst bevarade f.d. industrimiljöerna i Storstockholm;
- Gasverket är med sin sammansatta arkitektoniska gestaltning unikt på regional nivå;
- Gasverket är representativt för kommunaltekniska anläggningar i Stockholm och Sverige kring sekelskiftet 1900.

Detaljplanen har således baserats på förundersökningens bedömning av gasverkets kulturhistoriska värde uttryckt i unicitet i ett lokalt och regionalt perspektiv och representativitet i ett nationellt perspektiv.

2. Särskilt om Gasklocka 4

Konsthögskolans analys (2006) utmynnade i slutsatsen att klockan bör bevaras och återanvändas. I Stadsmuseets klassificering (2009) slås det fast att klockan dels utgör en del i ett område som tillgodoser kulturminneslagens kvalitetskrav på byggnadsminnen, dels i sig tillgodoser samma kvalitetskrav. Nyréns arkitektkontor kommer (2010), trots sitt begränsade perspektiv på klockans unicitet och representativitet, fram till en liknande slutsats. *”Exteriört är utgångspunkten att gasklockan ska bibehållas i sådant skick att dess yttre karaktär bevaras.”*

I stadsbyggnadskontorets startpromemoria 2009-10-15 för planläggning av del av Norra Djurgårdsstaden Gasklocka 3 och 4 kastades alla kunskapsbaserade analyser av det kulturhistoriska värdet hos Gasklocka 4 överända.

”Gasklocka 4 är inte på något sätt unik i sitt slag. Mellan 1915 och 1932 byggdes 250 gasklockor av denna typ runt om i världen och återfinns i dag i städer som Göteborg, London,

Wien, Oberhausen m.fl. Flera av dessa har byggts om, rivits eller på annat sätt getts en annan användning . (S. 5)

”Det kulturhistoriska värde gasklocka 4 besitter, ligger till stor del i dess miljöskapande värde som ett landmärke i Stockholm som bör bevaras och utvecklas.”(S. 8).

”Den markanta höjden (på nybyggnaden) innebär att landmärket som gasklockan idag utgör behålls och förstärks.” (S. 9 f.)

Det här är ingen kulturhistorisk analys. Det är snarare advokatyr för rivning av gasklocka 4 till förmån för nybyggnad av ett (då föreslaget) sjuttio meter högre bostadshus på dess plats.

Det kulturhistoriska värdet hos gasklocka 4 ligger dels i dess egenvärde, dels i dess betydelse som konstituerande del av en industrihistorisk miljö.

Bedömningen av detta värde ska göras i ett lokalt, nationellt och internationellt perspektiv. De sakkunnigt gjorda bedömningarna i de lokala och nationella perspektiven (2006, 2009, 2010) har alla utmynnat i slutsatsen att värdet motiverar bevarande/byggnadsminnesförklaring av gasklocka 4.

Nu föreligger också en sakkunnig internationell bedömning. Den har utförts av The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH), den organisation som under Unesco och i samarbete med The International Committee for Monuments and Sites (ICOMOS) särskilt svarar för utredningar och bedömningar till grund för beslut av Unescos världsarvskommitté i vad avser industrihistoriska miljöer. TICCIH:s utlåtande av den 4 augusti 2015 bifogas (bil. 1) och citeras här i sin helhet.

The international importance of the Värtan gasworks in Stockholm as an Industrial Monument

In the development of the first European industrial-age urban networks, gas supply preceded even the water supply systems. The Värtan gasworks complex defines the scale of big city gas supply, based on the conversion of hard coal into town gas. Nearly a city within the city, in Stockholm the wealth of buildings that portray this development has survived in a nearly unaltered shape for more than a hundred years. Ferdinand Boberg’s gasworks hold a unique position worldwide as a landmark example of gas supply technology and architecture on the threshold of the second industrial revolution.

Furthermore, here we have the entire system of a metropolitan gaswork complex, a unique witness of the social and technical development from the nineteenth century to our time. Thus the Värtan gasworks in Stockholm with their five gas holders form an encyclopaedia of this type of construction in an unbroken sequence like no other place worldwide.

In the Värtan gasworks we have:

- *two 1893 and 1900 telescopic gas holders in their first phase of development as wet (water-sealed) low-pressure gas holders with brick mantles*
- *one 1912 freestanding telescopic gasholder using oil as seal*

- *one 1932 M.A.N. piston-type gasholder with a fixed tank construction, exceeded in height by only one example in the world (Oberhausen/Germany)*
- *one 1972 high-pressure spherical gas holder*

Although originally there existed some other gasworks complexes in the world that may have matched Stockholm's quality, not one of them today exhibits the completeness of the different components that make up such an urban gaswork complex. A few examples can illustrate:

1) Vienna: from a wealth of buildings only the brick shells of the four gas holders have survived in a drastically altered shape and context.

2) Amsterdam: although thirteen buildings from different periods survived here, not a single entire gas holder is amongst them.

3) Augsburg: this plant comes nearest to the Stockholm complex insofar as here buildings as well as gas holders have survived. The four existing gas holders however reach neither the time span that Stockholm offers, nor the technological variety of the Värtan gasworks.

4) Zurich: along with some existing buildings here only one gas holder of the telescope type has survived.

In all parts of the world where there are protection laws for our built heritage, the Värtan gasworks exemplifies the definition of internationally eminent monuments of architecture and technology of the 19th and 20th century. It is therefore of vital importance that important elements of this comprehensive structure like Gasholder 4 are preserved to maintain the outstanding significance of the entire complex. Gasholder 4 is essential to maintain the chronologically unbroken line of gasholder construction that covers the entire development period of this critical technological and architectural type,

This assessment is based on a worldwide survey undertaken by members of TICCIH, the International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage. Founded in 1975, this organization, affiliated with ICOMOS and UNESCO, offers the primary source of global expertise and perspective in the field of the heritage of industry and technology.

EXKURS

Avslutningsvis vill vi också erinra om den fjärde artikeln i Unescos *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage* (världsarvskonventionen), som Sverige ratificerade 1985.

”Each State Party to this Convention recognizes that the duty of ensuring the identification, protection, conservation, presentation and transmission to future generations of the cultural and natural heritage referred to in [Articles 1 and 2](#) and situated on its territory, belongs primarily to that State. It will do all it can to this end, to the utmost of its own resources and, where appropriate, with any international assistance and co-operation, in particular, financial, artistic, scientific and technical, which it may be able to obtain.”

PRECISERING AV FRAMSTÄLLNINGEN

Framställningen avser Värtans gasverk som helhet och förutsätter att skyddsföreskrifterna utformas på sådant sätt, att platsens kulturvärden tas till vara inom ramen för en kulturellt och estetiskt intressant återanvändning med ett högt bruksvärde.

Framställningen görs inför det omedelbara hotet om rivning av gasklocka 4 och en osäker framtid för övriga delar av gasverket. Därför anhåller vi att länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddelar förbud enligt 3 kap. 5 § KML mot åtgärder som kan minska eller förstöra gasverkets kulturhistoriska värde.

Stockholm den 4 september 2015

Djurgårdens Hembygdsförening
Kerstin Brunnberg
Kerstin Brunnberg
ordförande

ICOMOS Sverige
Nils Ahlberg
Nils Ahlberg
ordförande

Samfundet S:t Erik
Monica Andersson
Monica Andersson
ordförande

Svenska industriminnesföreningen
Jan af Geijerstam
Jan af Geijerstam
ordförande